

Dr. sc. Amir KLIKO

*Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti
i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Bosna i Hercegovina
E-mail: klikoamir@gmail.com*

1.04 Stručni rad/Professional article

UDK/UDC: 94:341.485(497.6 Zvornik)"1992/1995" Dž. M. M. E (049.3)

DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2026.9.15.474>

Primljeno/Received: 10. 04. 2026.

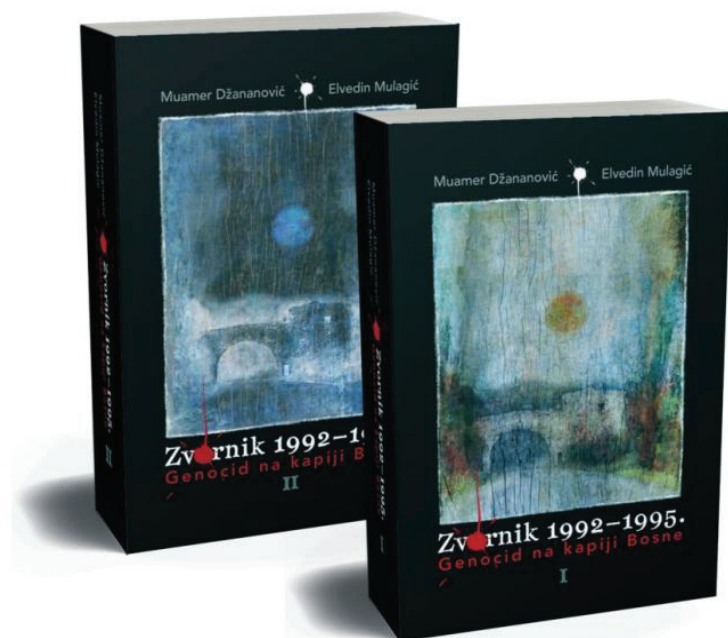
Prihvaćeno/Accepted: 17. 04. 2026.

**Muamer Džananović, Elvedin Mulagić,
ZVORNIK 1992-1995: GENOCID NA KAPIJI BOSNE,
Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i
međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu , Tom I i II,
Sarajevo 2025, 1.400 str.**

Knjiga *Zvornik 1992-1995: Genocid na kapiji Bosne*, autora dr. sc. Muamera Džananovića i dr. sc. Elvedina Mulagića, objavljena je u izdanju Univerziteta u Sarajevu – Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava krajem 2025. godine. Djelo je napisano na 1.400 stranica i objavljeno u dva toma. Pored predgovora, uvoda, zaključka popisa skraćenica, izvora i literature, priloga, te registara imena i geografskih pojmova podijeljeno je u 15 tematskih i hronološki strukturiranih poglavlja.

Naslovi poglavlja su: 1. Društveno-političke i vojne prilike u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji krajem XX stoljeća; 2. Od “saoizacije” Bosne i Hercegovine do uspostave vojske “Republike Srpske”: uloga SDS-a, državnih struktura SFRJ i “paravojnih” jedinica; 3. Zvornik u periodu pripreme i početka izvršenja agresije i genocida; 4. Okupacija i zločini u gradskom dijelu Zvornika; 5. Uloga birokratskog aparata “Srpske opštine Zvornik” u istrebljenju Bošnjaka Zvornika; 6. Sistem koncentracionih logora u Zvorniku; 7. Masovni zločini nad Bošnjacima Grbavaca, Glumine, Jusića, Križevića i okolnih sela; 8. Divoč bez Bošnjaka: realizacija Karadžićeve odluke; 9. Masovno strijeljanje zatočenika u Domu kulture 30. maja 1992. godine i drugi zločini u Drinjači; 10. Zločin “Bijeli potok” – realizacija genocidne namjere 1992. godine; 11. Deportacija i prisilno protjerivanje stanovništva Tršića, Kozluka, Skočića i Šepka; 12. Sapna i okolina 1992-1995. godine, s posebnim fokusom na počinjene zločine; 13. Genocid nad Bošnjacima južne zvorničke teritorije 1992-1993. godine; 14. Zvornik – najmasovnije stratište Bošnjaka tokom genocida u Srebrenici i oko nje jula 1995. godine; 15. Pregled žrtava zločina počinjenih na prostoru Zvornika u periodu 1992-1995. godine.

Knjiga dr. sc. Džananovića i dr. sc. Mulagića *Zvornik 1992-1995: Genocid na kapiji Bosne* do sada je najobuhvatnije naučno-istraživačko djelo na temu genocida nad Bošnjacima na području neke bosanskohercegovačke opštine. Značaj ove knjige utoliko je veći što je Zvornik mjesto s veoma visokim brojem ubijenih Bošnjaka. Knjiga je obimna, dvotomna, jer su i zlodjela počinjena na zvorničkoj opštini obimnih razmjera: gotovo 2.100 ubijenih Bošnjaka 1992-1993. godine. Značajan broj žrtava genocida u Srebrenici iz jula 1995. je, također, ubijen na području opštine Zvornik. Među njima i 392 Zvorničanina koji su protjerani iz svojih sela 1992. prema Konjević Polju i 1993. dalje u Srebrenicu. Tako se Zvornik može nazvati epicentrom genocida nad Bošnjacima za vrijeme velikosrpske agresije 1992-1995. godine.

Sublimirati naučnu vrijednost knjige je veoma teško jer je ona ogromna, da ne kažemo nesaglediva iako se i tako može reći. Kako zbog važnosti Zvornika, tako i radi prezentovanih visokih rezultata naučno-istraživačkog rada. Ova knjiga je stvarana deset godina. To se vidi i po njenoj naučnoj ozbiljnosti, ali i obimu.

Stil pisanja je odličan, ali je tema mučna i djelo se “teško čita”. Detaljno su opisane monstruoznosti i brutalnosti brojnih pojedinačnih i masovnih zločina, što nije ugodno za čitanje. Ali, zamislite koliko je bilo teško autorima čitati izjave, dokumente, slušati svjedoke i potom o tome pisati. Teško je to, naročito kada se opisuju mučenja i ubistva. Ratne teme su i emotivno teške, a ne samo naučno. Nije to istraživanje i pisanje o folkloru krajem prošlog

ili pretprošlog vijeka nego o ljudima, njihovim patnjama i smrti. Autor ne može, a da se ne stavi u poziciju žrtve i svjedoka i na neki način se poistovijeti s njima. Iako je to težak emotivni teret, zapravo, samo se tako može smoći snage da se istraživanje temeljito i valjano provode te na taj način odgovorno realizuje istraživačka misija. U ovoj knjizi su imena hiljade ubijenih ljudi, muškaraca, staraca, žena i djece. Ubijene su čitave porodice, očeви i majke sa svojom djecom. Zbrisana su mnoga bošnjačka sela i gradska naselja od njihovih stanovnika. Autori nisu izostavili ni jednu žrtvu, ni jedan pojedinačni i masovni zločin. Svaka je žrtva evidentirana i utvrđene su okolnosti njenog mučenja i ubistva. Koliko su pažljivo i detaljno radili, dijelovi ove knjige mogu poslužiti za udžbenike iz forenzike.

Potpuno su istražili na jednom – nazovimo – mikroplanu sve prijeratne političke i vojne pripreme agresora za izvršenje genocida nad zvorničkim Bošnjacima: formiranje SDS nelegalnih jedinica i jedinica VRS, njihovo ustrojavanje, naoružavanje, uvježbavanje i propagandno pripremanje za izvršenje zločina.

Jugoslavenska narodna armija je u saradnji sa srbijanskom Službom državne bezbjednosti i jedinicama pod njenom kontrolom, Srpskom demokratskom strankom i “paravojnim” jedinicama koje je ona formirala i brojnim drugim srpskim vojnim i policijskim grupama – kako lokalnim tako i onim koje su došle iz Srbije – blagovremeno zaposjela položaje u gradu i oko njega. Izvršila je i povoljan taktički raspored tih – dobro naoružanih sastava – za preuzimanje potpune kontrole nad zvorničkom opštinom. Sve je planski radila. To je bila vojska čije su starješine preko četiri decenije izučavale vojnu doktrinu i odlično poznavale teren. Imala je sve potrebne logističke i ljudske resurse, a nasuprot sebe malobrojne, nenaoružane i vojnički slabo organizovane bratioce. Ne može se napraviti odgovarajuća odbrambena struktura ako za nju nema kvalitetne logističke podrške. Zvornički je Bošnjaci – kao i mnogi drugi – nisu imali. Onoliko koliko jesu, toliko su i pružili otpora. Preko Drine Jugoslavenska narodna armija je imala na raspolaganju i sve srbijanske resurse. Zato Zvornik i jeste kapija Bosne kako je u naslovu knjige istaknuto i zbog toga je agresija i genocid nad Bošnjacima počeo upravo u Podrinju. Od Bijeljine na sjeveru do Foče na jugu.

Najbrutalniji i najmasovniji zločini nad zvorničkim Bošnjacima izvršeni su od aprila do prve polovine juna 1992. godine. Svrha ovog prikaza ne dozvoljava da predstavimo pojedinačne slučajeve zločina, ali ima primjera kakve nismo nikada gledali ni u najstrašnijim horor filmovima. Nisu to bila samo smaknuća nego divljačka izživljavanja nad nemoćnim muškarcima, starcima, ženama i djecom. Ne može se reći da su zvjerska jer se zvijeri prema svom plijenu ne ponašaju tako i ubijaju ga samo iz razloga da zadovolje svoju potrebu za hranom. U Zvorniku i okolini Bošnjaci su ubijani iz mržnje prema njima i plana da se kompletna opština etnički “očisti” od njih.

Bez obzira na neuporedivu nadmoć agresora naspram branilaca, Zvorničani su u nekim mjesnim zajednicama pokušali pružiti otpor. Bila je to

borba za preživljavanje. Pružili su herojski otpor u Kula Gradu. Naravno da on nije mogao duže potrajati zbog nadmoći i dobre prethodne pripreme agresora. On je uspio nakratko zauzeti i Sapnu. Taman toliko dugo da i u njoj počini zločine nad civilima. Pripadnici Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine su u prvoj sedmica maja uspjeli osloboditi Sapnu i braniti je do kraja velikosrpske agresije. Herojski se branila i Kamenica sa okolnim selima, sve do kraja februara 1993. godine. Potpuno odsječeni od ostalih slobodnih teritorija u Podrinju.

Autori su detaljno opisali sve operacije Vojske Republike Srpske i Vojske Jugoslavije čiji je cilj bio okupacija preostalih slobodnih teritorija i enklava u srednjem Podrinju. U jednoj takvoj operaciji iz zime 1992/93, agresor je uspio zauzeti Kamenicu i okolna sela, a potom Cersku, Novu Kasabu i Konjević Polje. Dio Bošnjaka iz Kamenice i okolnih sela je uspio prebjeći na slobodnu teritoriju prema Kalesiji i Sapni, a dio se izvukao ka Srebrenici. Gotovo četiri stotine Zvorničana je ubijeno u julu 1995. u genocidu u Srebrenici i oko nje.

Autori se nisu zadržali na istraživanju genocida u Zvorniku 1992. kada je ubijeno najviše zvorničkih Bošnjaka. Sistematično su istražili cijeli ratni period uključujući i vrijeme izvršenja genocida u Srebrenici. Tako su došli do nepobitnih dokaza da je veliki broj podrinjskih Bošnjaka iz srebreničke enklave ubijen na području zvorničke opštine. Prema njihovim podacima, na teritoriji zvorničke opštine pod kontrolom VRS od aprila 1992. do sredine ljeta 1995. ubijeno je preko 7.000 podrinjskih Bošnjaka od čega 2.080 Zvorničanina u periodu od 1992. do 1994. i 392 zvornička Bošnjaka koji su bili izbjegli u Srebrenicu i potom ubijeni u julu 1995. godine. Ostale žrtve, ubijene na području zvorničke opštine u julu 1995, bile su iz drugih mjesta srednjeg Podrinja. Tako je opština Zvornik najkrvavija teritorija Bosne i Hercegovine s preko 7.000 ubijenih Bošnjaka.

Autori su utvrdili da je najveća masovna grobnica Bošnjaka u Bosni i Hercegovini – Crni vrh kod Zvornika – grobnica ubijenih Zvorničana 1992. godine. Također su istražili i opisali kako je izveden genocid, od planiranja preko izvršenja do skrivanja tijela ubijenih osoba. Sve je bilo dobro uvezano, besprijekorno isplanirano i savršeno organizacijski izvedeno. Uspostavljena je funkcionalna saradnja svih učesnika u genocidu, civilna vlast, vojska, policija, takozvane paravojne jedinice, uklanjanje i prikrivanje tijela žrtava. Uloge i zadaci u tom krvavom lancu zločina bile su jasno podjeljene. Ovo je važno naglasiti jer to dokazuje da zločini nad zvorničkim Bošnjacima nisu nekontrolisana haotična ratna dešavanja nego klasični slučaj genocida u kojem je sudjelovala i Savezna Republika Jugoslavija sa svojom vojskom i Republika Srbija sa svojom Službom državne bezbjednosti koja je opremala, upućivala i usmjeravala takozvane paravojne jedinice. Većina zločina i drugih oblika nasilja, organizacija nekoliko logora za hiljade ljudi i skrivanje posmrtnih ostataka preko 2000 ubijenih civila su obavljani u relativno kratkom vremenu – tri mjeseca. Za to je trebala dobra organizacija koja savršeno funkcioniše i

autori su na primjeru Zvornika dokazali da je postojala, a prezentovali su detaljno i pouzdano kako je ona funkcionisala.

Knjiga ima odličan kontekst za razumijevanje dešavanja u Zvorniku, ali i u ostatku donjeg, odnosno srednjeg Podrinja. Ona je bez sumnje odličan model kako se treba istraživati genocid. Ne samo na području jedne opštine nego u svojoj cjelini. Njena vrijednost je i u tome što je do njenog objavljivanja Zvornik – u odnosu na neka druga slična mjesta po broju ubijenih – bio prilično zanemaren u nauci i javnom diskursu iako je dobro poznato da je to područje s veoma velikim brojem žrtava. Kako je već spomenuto, na području zvorničke opštine ubijen je najveći broj Bošnjaka, preko 7.000. Sa ovom knjigom možemo slobodno reći da je sada genocid u Zvorniku odlično istražen i naučno najkvalitetnije. Ona je bez sumnje jedna od najboljih objavljenih knjiga na temu agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocida nad Bošnjacima.

Teško je izdvojiti neko poglavlje kao posebnu preporuku za čitanje. Ova knjiga se mora pročitati u cjelini bez obzira koliko je to mučno zbog težine njene teme. Potrebno je naglasiti da su autori napravili i mapu svih stratišta, logora i masovnih grobnica na području zvorničke opštine kao poseban prilog, što rezultate njihovog istraživanja čini još lakše razumljivim.

Autori su zadržali naučnu objektivnost bez obzira što su sigurno bili izloženi ličnim emocijama izazvanim patnjama svojih sunarodnjaka. Korektno su naveli nekoliko slučajeva u kojima su pojedini pripadnici Armije Republike Bosne i Hercegovine počinili ratne zločine nad srpskim civilima, ali i više primjera u kojima su pojedini Srbi zaštitili ili pokušali zaštititi Bošnjake. Pojedini od njih su radi toga ubijeni.

Ova knjiga predstavlja nezaobilazno referentno djelo za razumijevanje genocida u Bosni i Hercegovini i šire, kako u naučnom tako i u društvenom kontekstu. U konačnici, autori knjiga *Zvornik 1992-1995: Genocid na kapiji Bosne* dr. Muamer Džananović i dr. Elvedin Mulagić postavili su visoke standarde u istraživanju masovnih zločina i genocida, potvrđujući da je naučno utemeljeno, sistematsko i odgovorno dokumentovanje prošlosti ključni preduslov za očuvanje sjećanja, suprotstavljanje negiranju i izgradnju trajnog razumijevanja ovih događaja.